

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS AND GOVERNANCE BY NATIONAL ECONOMY

DOI: 10.46340/eujem.2020.6.5.1

Ostap Salovskyi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2024-9626>

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE NATIONAL ECONOMY INSTITUTIONS: COMPARATIVE ANALYSIS OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

Остап Саловський

Львівський національний університету імені Івана Франка, Україна

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

The article presents a comprehensive indicator aimed to explain the development of institutions of a national economy. The indicator was developed as a practical implementation of the previously elaborated author's approach to outlining five main groups of institutions in a national economy: property, power, competition, innovations, and values. The purpose of the study is to quantify the parameters of the evolution of institutions in the economic system of Ukraine compared to post-socialist countries of Central and Eastern Europe. The paper substantiates the structure, as well as the methodology for calculating the comprehensive indicator. The obtained results allowed the author to formulate a new approach to the economic clustering of post-socialist countries of Central and Eastern Europe. In particular, the division of studied countries grounds not only on the basis of geographical factors but also on the development of key national economy institutions.

Keywords: institutions, national economy, economic development, Central and Eastern Europe, comparative economics.

Постановка проблеми. Розбіжності траєкторій економічного розвитку держав Центральної і Східної Європи, а також систематичні труднощі здійснення ефективних реформ в Україні зокрема, актуалізують проблеми розвитку і підтримки інклюзивних інституцій національної економіки. Окреслюючи певну лінію інституційних змін, законотворці часто застосовують ретроспективний аналіз господарської еволюції держави та здійснюють експертний локальний пошук інноваційних шляхів подальшого руху. Через непевність реформування лише на основі спостережень внутрішньої динаміки та консультативних оцінок, доцільно також відстежити позитивні та негативні аспекти імплементації аналогічних змін в інших країнах та дослідити можливості адаптації релевантного досвіду. Така практика дозволяє не лише дослідити позиції певної економіки серед сукупності подібних, але й ґрунтовніше підійти до питань запозичення зарубіжного досвіду чи залучення міжнародних експертів.

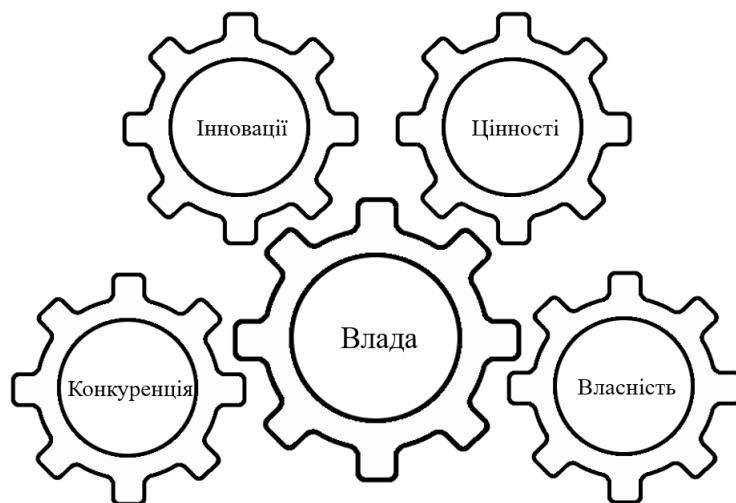
Поряд з тим, через багатогранність та суб'єктивність визначень понять "інституції" та "інституційне середовище", трактування їх сенсу та розробка відповідних оцінювальних показників є предметом наукової дискусії та практично повністю залежать від конкретних умов їх розгляду. У зв'язку із різними цілями міжкраїнних порівнянь, практична реалізація та смислове наповнення комплексного показника розвитку інституцій залишається актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку інституцій національної економіки в країнах Центральної та Східної Європи присвячені праці А.Аслунда, М.Гелбуди, О.-Х. Гриттена, А.Деліоса, Е.Доуарін, С.Еріксена, В.Койло, К.Мейера, Т.Міцкевича, С.Пейовича. Серед вітчизняних авторів, які займалися вивченням згаданої проблематики, слід назвати Т.Берегой, Ю.Біленка, Д.Душейка, Л.Жукову, В.Литвина, А.Магдич, А.Романюка, Т.Стройко. Однак питання наукового обґрунтування та практичної реалізації комплексного показника розвитку інституцій задля здійснення міжнародних порівнянь залишаються відкритими та потребують окремого дослідження.

Метою цієї статті є здійснення кількісної оцінки параметрів еволюції інституцій національної економіки України в контексті порівняння із країнами Центральної і Східної Європи шляхом розробки та представлення комплексного показника розвитку інституцій господарських систем.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивність інституцій в економіці, на відміну від екстрактивності, стосується підтримки ширшого розподілу владних компетенцій, забезпечення конкурентного нейтралітету та вільнішого доступу до ринків, захисту прав власності і громадянських свобод, сприяння інноваційному розвитку¹. Шлях постсоціалістичних країн Центральної і Східної Європи до інклюзивності загалом ґрунтувався на систематичному подоланні інституційних деформацій попередньої господарської системи, котра у більшій чи меншій мірі знаходилась під впливом ідеології соціалізму-комунізму, та здійсненні інверсійного переходу до ринку у ключових сферах влади, власності й конкуренції. Крім того, як зазначає частина дослідників, важливим чинником забезпечення стабільної макроекономічної ситуації та достатньо високих темпів економічного зростання стала підтримка національного культурно-етнічного духу² і побудови довіри між державою, бізнесом і профспілками в процесі реформування урядової еліти і приватної власності.

Оскільки нашою метою є квантитативне дослідження особливостей розвитку інституцій, в рамках аналізу послуговуватимемося викладеним раніше авторським підходом, котрий базується на виокремленні п'яти основних інституцій національної економіки – власності, влади, конкуренції, інновацій та цінностей³. Особливість побудови комплексного показника полягає в тому, що множина окремих часткових показників зводиться до єдиного індикатора, котрий в повній мірі відображає всі вхідні чинники. Для підтримання логіки викладу та спрощення розуміння доцільності вибору, вхідні фактори варто розділити на декілька груп за смисловим навантаженням підходу (рис. 1).

Рис. 1. Структура авторського підходу до виокремлення основних інституцій національної економіки

Джерело: розроблено автором.

¹ Аджемоглу, Д., Робінсон, Дж. (2017). *Чому нації занепадають*. Київ: Наш формат.

² Біленко, Ю. (2013). Деформації інституційного середовища та їхній вплив на економічне зростання в країнах Центральної та Східної Європи. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, 32, 207-215.

³ Саловський, О.Б. (2019). Трансформація української господарської системи у розрізі інституцій власності, влади, конкуренції, інновацій та цінностей. *Вісник Львівського університету. Серія Економічна*, 1 (57), 271-281.

З огляду на географічну специфіку, задля забезпечення коректних міжнародних порівнянь використовуватимемо дані Світового банку¹ та міжнародних організацій/ проектів *Doing Business*², *The Heritage Foundation*³, *Transparency International*⁴, *United Nations Development Programme*⁵, *WE Forum*⁶ тощо. З метою неперевантаженості моделі до кожної групи включатимемо не більше 2–5 показників.

В наступних реченнях розглянемо індикатори для кожної із п'яти груп інституцій.

1. Власність. До міжнародних показників, котрі прямо або опосередковано характеризують стан відносин власності в економіці, належать “Вартість реєстрації власності” (*Doing Business*), “Вартість започаткування бізнесу” (*Doing Business*), Індекс економічної свободи: “Права власності” (*The Heritage Foundation*), “Ступінь захисту прав інвесторів” (*Doing Business*) та “Забезпечення примусу до виконання контрактних зобов'язань і розв'язання комерційних суперечок” (*Doing Business*). Оскільки для даного дослідження цікавішими є саме показники реалізації відносин власності та бізнесу, а не лише їх започаткування, звернемо особливу увагу на останніх три індикатори.

2. Влада. Серед глобальних політичних показників науковці часто послуговуються системою *Worldwide Governance Indicators* (Світового Банку), а саме індикаторами “Політична стабільність”, “Врахування громадської думки та підзвітність влади”, “Ефективність уряду”, “Верховенство права”, “Регуляторна якість”, “Контроль корупції”. Для подальшого аналізу використаємо лише перших чотири показники, оскільки п'ятий за порядком індикатор (“Регуляторна якість”) частково збігається із дещо ширшим індикатором “Ефективність уряду”, а “Контроль корупції” характеризує досить специфічні аспекти реалізації влади, в той час як метою статті є дослідження загального інституційного фону. Крім того, особливості сприйняття корупції врахуємо у іншій групі показників.

3. Конкуренція. До міжнародних показників, котрі визначають особливості розвитку конкурентного середовища в економіці, відносимо Глобальний індекс конкурентоспроможності (*WE Forum*), частку первинних галузей у ВВП країни, котра часто виступає своєрідним індикатором розвитку економіки та її загальної конкурентоспроможності (Світовий Банк), а також складові Індексу економічної свободи: “Фінансова свобода”, “Інвестиційна свобода” та “Торговельна свобода” (*The Heritage Foundation*).

4. Інновації. Для загальної характеристики умов інноваційного середовища обрано Глобальний інноваційний індекс (як комплексний багатогранний показник інноваційного розвитку країн, а також індикатори “Частка експорту високотехнологічної продукції” та “Витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР)” (Світовий Банк).

5. Цінності. Цю категорію найскладніше відобразити у вигляді кількісних показників, однак з метою аналізу обрано наступні: “Ступінь розкриття інформації бізнесом” (Світовий банк), Індекс сприйняття корупції (*Transparency International*) та Індекс людського розвитку. Перший характеризує міру і цінності відкритості підприємців та інвесторів щодо розкриття інформації про власність та фінансові кошти, а також ступінь захищеності такого оприлюднення. В свою чергу, Індекс сприйняття корупції відображає оцінки експертів та підприємців щодо корумпованості країни, а також рівень толерантності громадян щодо корупції. Індекс людського розвитку виступає сумарним показником рівня і тривалості життя, а також освіти, загальної грамотності і цінностей розвитку людського потенціалу.

В цілому, отримуємо вісімнадцять показників за п'ятьма категоріями інституцій. Понад те, варто взяти до уваги часову перспективу аналізу. У зв'язку із різними особливостями хронології кожного із показників (до прикладу, показники влади та індекс людського розвитку сягають 1990-х рр.,

¹ The World Bank Group (2020). *Country Data Reports 2004-2018*. <<https://www.worldbank.org/>> (2020, серпень, 31).

² The World Bank (2020). *Doing Business 2004–2018*. <<https://www.doingbusiness.org/en/data>> (2020, серпень, 31).

³ The Heritage Foundation (2020). *Index of Economic Freedom: Property Rights 2004-2018*.

<<https://www.heritage.org/index/visualize>> (2020, серпень, 31).

⁴ Transparency International (2020). *The Corruption Perception Index 2004-2018*.

<<https://www.transparency.org/en/cpi>> (2020, серпень, 31).

⁵ United Nations Development Programme (2020). *The Human Development Index 2004-2018*.

<<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>> (2020, серпень, 31).

⁶ WE Forum (2020). *The Global Competitiveness Report 2004-2018*.

<<https://www.weforum.org/search?query=global+competitiveness+report>> (2020, серпень, 31).

в той час як глобального індексу конкурентоспроможності та багатьох інших індикаторів – всього 2004 р.), прийнято рішення здійснювати аналіз даних з 2004 по 2018 рр. (15 років). Таким чином, глобальний інноваційний індекс доведеться виключити із переліку досліджуваних показників, оскільки відповідні дані доступні лише з 2008 р. Таким чином, отримуємо перелік із 17 індикаторів.

Крім того, географічно дослідження включає інформацію щодо 15 постсоціалістичних країн Центральної і Східної Європи: Боснії і Герцеговини, Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Молдови, Північної Македонії, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Хорватії, Чехії та України. Через недостатність даних, аналіз не враховує Албанію, Сербію і Чорногорію.

Після формування низки чинників та країн, слід перейти до безпосереднього створення комплексного показника розвитку інституцій для кожної країни. На першому етапі побудуємо часткові індикатори для п'яти категорій інституцій (власність, влада, конкуренція, інновації, цінності), після чого агрегуємо їх у єдиний комплексний показник.

Зазвичай для першого етапу дослідники застосовують один із трьох методів: середньозваженого показника, багатовимірної середньої та методу відстаней. Оскільки поточне дослідження стосується міжкраїнних зіставлень на базі панельних даних, виражених у різних одиницях вимірювання, використовуватимемо метод багатовимірної середньої, методологія якого дозволяє звести різновимірні показники до однієї бази порівняння. Наведемо відповідні дані для часткових показників (табл. 1) за 2018 рр.

Таблиця 1

Значення часткових показників, 2018 рр.

Країна	2018 рік				
	Влада	Власність	Конкуренція	Інновації	Цінності
Боснія і Герцеговина	0,735	0,716	0,891	0,357	0,777
Болгарія	0,948	1,106	1,029	0,881	1,063
Естонія	1,227	1,142	1,235	1,561	1,279
Латвія	1,140	1,059	1,078	1,242	1,046
Литва	1,182	1,110	1,147	1,051	1,127
Молдова	0,747	0,911	0,778	0,256	0,841
Північна Македонія	0,822	1,045	0,882	0,388	0,995
Польща	1,067	1,052	1,237	1,162	1,137
Румунія	0,914	0,960	0,981	0,752	1,071
Словаччина	1,110	1,052	1,186	0,956	0,917
Словенія	1,216	1,369	1,178	1,384	1,085
Угорщина	1,049	1,065	1,083	1,635	0,846
Україна	0,599	0,689	0,690	0,512	0,885
Хорватія	1,041	1,192	1,072	0,889	0,957
Чехія	1,204	0,992	1,308	1,976	0,973

Джерело: розроблено автором

Особливістю середньої багатовимірної є здатність відобразити позиціонування певної країни відносно інших країн та середнього значення по вибірці. Країни, показник яких коливається в межах 1, знаходяться в околі середнього значення, в той час як економіки, індикатори яких перевищують 1, випереджають своїх “конкурентів” в розрізі певних інституцій. Відповідно, країни з показниками, меншими за 1 в рамках обраного діапазону індикаторів відстають від своїх “конкурентів”.

Перейдемо до другого етапу – побудови загального комплексного показника розвитку інституцій. Оскільки кожна із п'яти груп неоднаково впливає на перебіг економічного розвитку,

а обрані показники з різною точністю описують інституції власності, влади, конкуренції, інновацій та цінностей, варто їх проранжувати. Для підкреслення значимості показників всередині групи, а також груп в цілому надамо їм вагові коефіцієнти. Оцінивши відносну важливість кожної категорії з огляду на цілі дослідження, заповнивши матрицю парних порівнянь і здійснивши додаткове доопрацювання, отримуємо значення вагових коефіцієнтів (таблиця 2).

Таблиця 2

Значення вагових коефіцієнтів

Група	Вагові коефіцієнти
Влада	0,34
Власність	0,19
Конкуренція	0,19
Інновації	0,09
Цінності	0,19

Джерело: розроблено автором

Як бачимо, в межах дослідження найбільший ваговий коефіцієнт надаємо інституціям влади, оскільки вони суттєво впливають на формотворення інших інституцій, а показники Worldwide Governance Indicators досить вдало описують їх сутність.

Отже, з метою розрахунку індексу розвитку інституцій визначено часткові показники для усіх п'яти груп індикаторів, кожний із них надано вагові коефіцієнти. Тепер слід, власне, розрахувати комплексний індекс розвитку інституційного середовища із 2004 по 2018 роки для 15 окреслених країн за методом середньозваженого показника. У таблиці 3 подано значення комплексного показника розвитку інституцій за 2016–2018 рр. Як бачимо, у рейтингу лідирують три країни – Естонія, Словенія та Чехія. Аутсайдерами є Боснія і Герцеговина, Молдова та Україна.

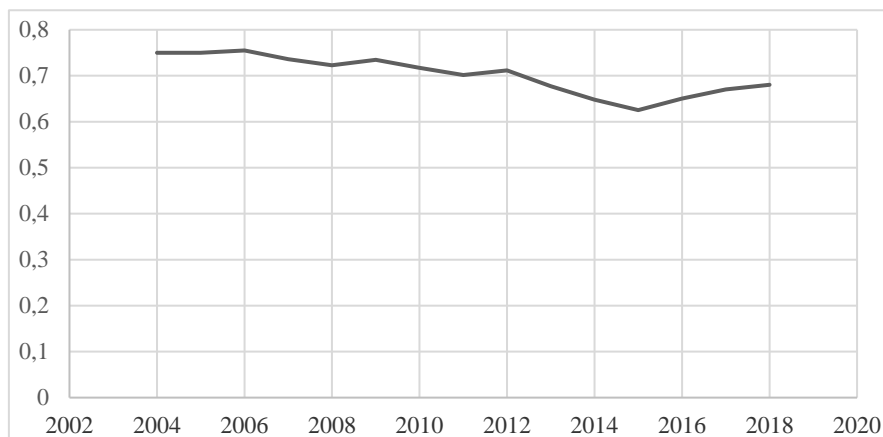
Таблиця 3

Значення комплексного показника, 2016–2018 рр.

Країна	Роки		
	2016	2017	2018
Боснія і Герцеговина	0,721	0,742	0,735
Болгарія	0,961	1,01	1,009
Естонія	1,312	1,272	1,253
Латвія	1,092	1,105	1,104
Литва	1,182	1,141	1,139
Молдова	0,756	0,772	0,758
Північна Македонія	0,829	0,873	0,869
Польща	1,159	1,092	1,118
Румунія	0,947	0,967	0,951
Словаччина	1,047	1,055	1,063
Словенія	1,272	1,241	1,228
Україна	0,650	0,670	0,680
Угорщина	1,066	1,067	1,073
Хорватія	1,043	1,057	1,046
Чехія	1,237	1,186	1,209

Джерело: розроблено автором

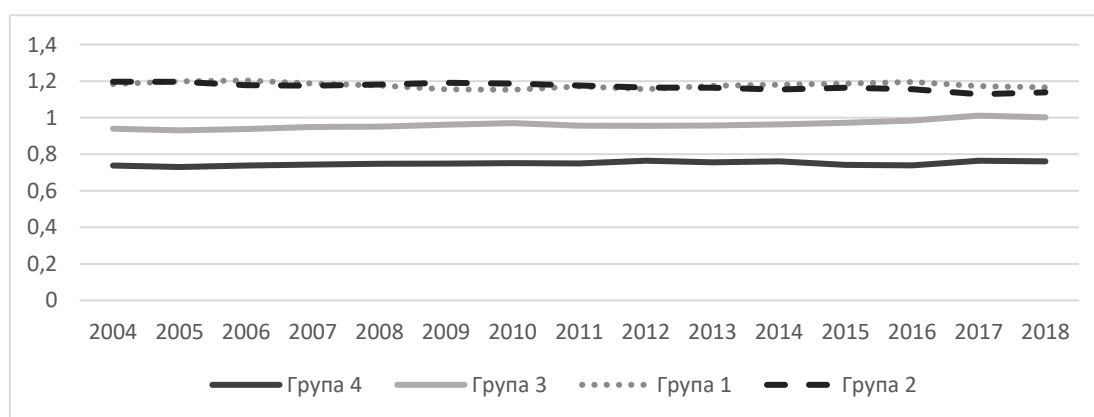
Тим не менш, з таблиці 3 за 2016–2018 рр. та на базі обраних показників спостерігаємо незначне, але зростання індексу розвитку інституційного середовища в Україні. З 2008 по 2015 рр. можна констатувати поступове, але неоднозначне падіння індексу з 0,736 до 0,625 під впливом зміни факторів політичного клімату, а також конкурентного і інноваційного середовищ. Загальні особливості траєкторії комплексного інституційного індексу України відобразимо на рис. 2.

Рис. 2. Значення комплексного індексу розвитку інституційного середовища в Україні, 2004–2018 рр.

Джерело: розроблено автором

Загалом, досліджувані країни за відмінностями розвитку та географічним принципом часто розподіляють на групи. Зокрема, традиційно виокремлюємо країни Прибалтики (група 1 – Естонія, Латвія, Литва); країни “Вишеградської четвірки” (група 2 – Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща), на рівні з якими перебуває Словенія; країни-члени ЄС з дещо нижчими економічними показниками (група 3 – Болгарія, Хорватія, Румунія) та “наздоганяючі” економіки (група 4 – Північна Македонія, Боснія і Герцеговина, Молдова, Україна). Зобразимо траєкторію комплексного показника для чотирьох згаданих груп країн на рис. 3.

Рис. 3. Траєкторії комплексного індексу розвитку інституційного середовища для чотирьох груп країн, 2004–2018 рр.

Джерело: розроблено автором

Із графічного матеріалу бачимо, що, в цілому, розміщення ліній трендів комплексного інституційного показника відповідає загальному економічному розвитку відповідних країн. Лінія тренду групи 4 (“наздоганяючих економік”, в т.ч. України) знаходиться найнижче, а групи 3 (Болгарія, Румунія, Хорватія) – виразно над трендовою лінією групи 4. Однак традиційний географічний підхід не зовсім чітко дозволяє виділити саме 4 групи країн, а також виокремити кілька очевидних лідерів. Лінії трендів Словенії і “Вишеградської четвірки” та країн Прибалтики перебувають практично на одному рівні і переплітаються майже на цілому відрізку траєкторії. З метою усунення згаданих недоліків розподілу, скористаємось дещо іншим підходом до розподілу.

З огляду на деталі отриманих даних у контексті порівняння 15 країн можемо очевидно стверджувати про існування декількох груп країн зі схожими результатами за рівнем комплексного показника розвитку інституційного середовища. На наступному кроці спробуємо розбити отриману сукупність країн на однорідні та більш обґрунтовані групи (кластери) у порівнянні з попереднім підходом.

Такий поділ можна виконати за допомогою процедури кластеризації. Для цього доцільно застосувати ієрархічний аналіз, котрий ґрунтується на використанні методу міжгрупового зв'язку та квадрату евклідової відстані. За результатами аналізу отримуємо чотири кластери:

- перший кластер – Естонія, Словенія, Чехія;
- другий кластер – Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Угорщина, Хорватія;
- третій кластер – Болгарія, Північна Македонія, Румунія;
- четвертий кластер – Боснія і Герцеговина, Молдова, Україна.

Порівняємо середні значення індексу розвитку інституційного середовища для кожного кластера за 2018 рік (таблиця 4):

Таблиця 4

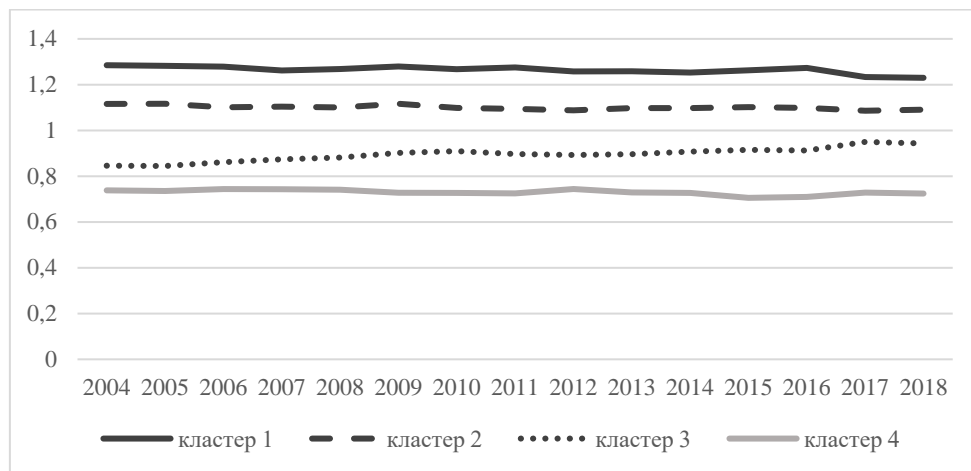
Порівняння середніх значень індексу за кластерами, 2018 р.

Кластер	Середнє значення
1-й	1,229
2-й	1,091
3-й	0,943
4-й	0,724

Джерело: розроблено автором

З таблиці 4 спостерігаємо, що загалом значення комплексного показника, найбільші за середнім, належать до першого кластеру. Таким чином, цей кластер містить країни з високим рівнем розвитку інституцій. Відповідно у другому кластері опинились країни з трохи нижчим рівнем розвитку інституцій, в третьому – з ще нижчою якістю інституцій, а в четвертому – з найнижчою у дослідженій вибірці. Крім того, до кожної групи увійшли країни, котрі мають схожі чисельні значення показників. На відміну від попереднього (географічного), кластерний підхід дозволяє точніше поділити країни на групи та виокремити лідерів. Загальні траєкторії комплексного показника для чотирьох кластерів зобразимо на рис. 4.

Висновки. Важливим інструментом на шляху до побудови ефективних інституцій національної економіки виступає аналіз міжнародного досвіду, можливостей його запозичення, а також загального позиціонування досліджуваної економіки серед групи схожих господарських систем. За допомогою розробленого автором комплексного показника розвитку інституцій та аналізу значного масиву даних продемонстровано, що Україна за показниками розвитку інституцій належить до четвертого (останнього) за порядком кластеру серед досліджуваних постсоціалістичних країн Центральної і Східної Європи, попри вигідне географічне положення, наявні ресурси та значний людський потенціал. Лідерами в регіоні є Естонія, Словенія та Чехія, ефективний інституційний фундамент яких став опорою стійкого економічного зростання. Таким чином, як одну із альтернатив розвитку, доцільно взяти до уваги імітаційну модель змін і розглянути окремі рекомендації щодо інституційних реформ, котрі виявились дієвими у країнах першого та другого кластерів, зокрема у сферах реформування прав власності, організації влади, децентралізації та інноваційного розвитку.

Рис. 4. Траєкторії комплексного індексу розвитку інституційного середовища для чотирьох кластерів, 2004–2018 рр.

Джерело: розроблено автором

References:

1. Adzhemohlu, D., Robinson, Dzh. (2017) *Chomu natsii zanepadaiut* [Why Nations Fail]. Kyiv: Nash format [Our Format]. [in Ukrainian].
2. Bilenko, Yu. (2013). Deformatsii instytutitsiinoho seredovyshcha ta yikhniy vplyv na ekonomichne zrostantia v krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [Deformations of the institutional environment and their impact on economic growth in Central and Eastern Europe]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny* [Herald of the Lviv University. Series: International Relations], 32, 207-215 [in Ukrainian].
3. Salovskyi, O. B. (2020). Transformatsiia ukrainskoi hospodarskoi systemy u rozrizi instytutitsiy vlasnosti, vlady, konkurentsii, innovatsiy ta tsinnosti [Institutional transformation of Ukrainian economic system in the context of property, power, competition, innovations, and values]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Ekonomichna* [Herald of the Lviv University. Series Economics], 1 (57), 271-281. [in Ukrainian].
4. The World Bank (2020). *Country Data Reports 2004-2018* <<https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>> (2020, August, 31). [in English]
5. The World Bank (2020). *Doing Business 2004-2018*. <<https://www.doingbusiness.org/en/data>> (2020, August, 31). [in English].
6. The Heritage Foundation (2020). *Index of Economic Freedom: Property Rights 2004-2018*. <<https://www.heritage.org/index/visualize>> (2020, August, 31). [in English].
7. Transparency International (2020). *The Corruption Perception Index 2004-2018*. <<https://www.transparency.org/en/cpi>> (2020, August, 31). [in English].
8. United Nations Development Programme (2020) *The Human Development Index 2004-2018*. <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>> (2020, August, 31). [in English].
9. The World Economic Forum (2020). *The Global Competitiveness Report 2004-2018*. <<https://www.weforum.org/search?query=global+competitiveness+report>> (2020, August, 31). [in English].